

GEOGRAFSKI ELEMENTI REGIONALNEGA RAZVOJA SPODNJEGA PODRAVJA S PRLEKIJO

Mirko Pak*

Izvleček

Problemski prikaz stanja in razvojnih možnosti regije izpostavlja geografski in s tem povezan prometni položaj, gospodarsko zaostalost, izredno naravno pestrost in gostoto poseljenosti pokrajine v vplivnem območju Maribora in krajevnih središč. Aktiviranje socialnih in naravnih možnosti v tej mnogofunkcionalni, čeprav pretežno agrarni pokrajini in hkrati zavarovanje njenih naravnih možnosti, je bilo temeljno vprašanje 17. Zborovanja slovenskih geografov na Ptuj.

Ključne besede: regionalni razvoj, gospodarstvo, prebivalstvo, Spodnje Podravje s Prlekijo.

GEOGRAPHICAL ELEMENTS OF REGIONAL DEVELOPMENT IN THE SPODNJE PODRAVJE WITH PRLEKIJA REGION

Abstract

The presentation of situation through the problems of developmental possibilities of the region enhances the geographical and related transport position, economic lag, exceptional natural diversity and dense settling of the landscape in the influential areas of Maribor and local centers. How to activate the social and natural potentials in this polyfunctional, though mainly agrarian landscape, and concurrently conserve its natural potentials, was the basic question of the 17th assembly of Slovenian geographers at Ptuj.

Key words: Regional Development, Economy, Population, Spodnje Podravje with Prlekija Region.

Geografi smo že dolga leta nazaj svoja zborovanja namenjali problemski obravnavi posameznih slovenskih regij z namenom prispevati celovit in regionalni pregled na prostor in čim več prispevati k razumevanju, marsikdaj tudi odkrivanju razvojnih problemov, da bi jih načrtovalci gospodarskega in regionalnega razvoja s pridom uporabili pri svojih odločitvah. Še posebej zadovoljni in zagnani smo bili pri obravnavi problemskih regij z zaostreno regionalnorazvojno problematiko, ko so posamezne regionalne sestavine kar klicale k odgovorom in na podlagi poglobljenih proučevanj k sprejetju razvojnih in vedno bolj tudi drugih, na primer naravovarstvenih ukrepov. Svet med Muro in Dravo, ki je že več let vabil k intenzivnemu proučevanju,

* Dr., redni prof., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, Univerza v Ljubljani, 1000 Ljubljana, Slovenija.

je položajno, razvojno, socialno, po novi državni meji pa tudi politično tako izstopajoče in pestro problemsko območje, da je na eni strani izjemno hvaležen objekt geografskega proučevanja, obenem pa tako zahteven, da je po enoinpolletnem trajanju raziskovalnega projekta nedvomno ostalo še precej odprtih vprašanj. Tega smo se tudi zavedali, ko smo zasnovali projekt z naslovom "Možnosti regionalnega in prostorskega razvoja Spodnjega Podravja s Prlekijo" in mu skupaj z občinami Ptuj, Ljutomer in Ormož začrtali temeljne vsebine.

Na naslednje tematske sklope razdeljen projekt¹:

- naravnogeografske razmere kot potencial za prostorski in regionalni razvoj,
- okoljski vidiki razvoja,
- poselitev in urbanizacija,
- naselja,
- podeželje,
- turizem, rekreacija in promet,
- regionalni gospodarski razvoj,
- razvojni problemi in socialnogeografska analiza naselij Cirkovce, Cven, Gorišnica, Stoperce in Sv. Tomaž,

je štirideset geografov obdelalo v 32 raziskovalnih nalogah. Treba je poudariti, da je raziskovanje sproti odpiralo obilo novih prostorskih problemov, ki jih je bilo potrebno vključevati in raziskovati, da bi boljše in realnejše vrednotili razvojno problematiko obravnavane regije, ki leži v neposredni bližini drugega največjega slovenskega mesta. Ob raziskovalcih je sodelovalo tudi prek sto študentov geografije III. in IV. letnikov Oddelkov za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani in Pedagoške fakultete v Mariboru. Ti so imeli tako možnost poglobljeno spoznati območje, ki jim je bilo dotlej večinoma znano le iz literature po neugledni uvrstitvi na lestevici razvitosti slovenskih občin, morda je kdo še kaj prebral o socialnih problemih tega območja v Bračičevi knjigi "Vinorodne Haloze" ali Belčevi "Ljutomersko-Ormoške gorice" (Bračič, 1967; Belec, 1968).

Začrtane so bile tudi meje Spodnjega Podravja s Prlekijo v želji zajeti sicer dokaj neenotno, toda do neke mere funkcionalno vendarle enotno, gravitacijsko pa dokaj pestro območje Vzhodnih in Srednjih Slovenskih goric ter večjega dela Dravske ravnine, ki mu je najmanj pet središč (ob Ptuj, Ljutomeru, Ormožu vsaj še Maribor in Murska Sobota) predstavljalo gravitacijska jedra in mu narekovalo razvojne korake in smeri. Večji del regije se na splošno vedno bolj pogosto označuje za Prlekijo, kar pa nas spravlja v zadrego, če jo poskušamo določno omejiti kot geografsko pokrajinsko enoto. Ilesič jo podobno kot poprej Baš v glavnem omejuje z Ramovševo karto slovenskih narečij, kjer obsega poleg dela Srednjih in vseh Vzhodnih Slovenskih goric še Mursko in večino Ptujkega polja (Ilesič, 1968). Obenem pa v regijo sodi ves večji južni del porečja Drave, kamor se odpirajo tudi vse večje doline in ob kateri se širi obsežna Dravska ravan s Ptujem in Ormožem.

¹ Pri projektu so sodelovale vse slovenske geografske institucije in drugi raziskovalci.

Iz praktičnih namenov, ki jih narekujejo statistični podatki in funkcionalnost območja smo meje regije opredelili s tremi bivšimi občinami Ptuj, Ljutomer in Ormož z izjemo naselja Bolehnečiči, ki se je izločilo iz občine Ljutomer. Na ozemlju nekdanje ptujske občine pa je poleg Mestne občine Ptuj nastalo še osem novih občin Destrnik – Trnovska vas, Dornava, Gorišnica, Juršinci, Kidričevo, Majšperk, Videm in Zavrč.

Položaj regije kot dejavnik regionalnega razvoja

Ko govorimo o Spodnjem Podravju s Prlekijo in še posebej o njegovem družbeno-gospodarskem položaju, ki je med drugim obremenjen tudi s predznakom obrobnosti in obmejnosti, nikakor ne moremo mimo njegovega geografskega položaja, tako značilnega za pokrajine subpanonske Slovenije. Preko našega območja so meje z vsemi svojimi neugodnimi posledicami potekale že v zgodnjem srednjem veku kot tudi v tem stoletju. Današnji mejni položaj le potrjuje njegovo tradicionalno mejno funkcijo v slovenskem prostoru, ki jo natančneje definirajo še naravne razmere v tem "pogojno prehodnem območju".

Ne glede na že ocenjen položaj Sp. Podravja s Prlekijo je tega treba problemsko ovrednotiti z vidika odnosa do makroregijskega središča Maribora, h kateremu se je to celotno območje obračalo ne glede na trenutno upravopolitično pripadnost mesta, Ptuj in Ormož seveda bolj kot Ljutomer. Maribor je bil po II. svetovni vojni tisto središče, ki je s svojimi gospodarskimi in negospodarskimi funkcijami, s svojimi upravopolitičnimi in razvojnimi odločitvami v pogledu spočetka večje in kasneje manjše centralizacije, s svojimi funkcijami in delovnimi mesti močno segel na to področje. Karti dnevne migracije delovne sile kažeta že leta 1951 in 1961 (V. Klemenčič, 1963) močno navezanost na delovna mesta v Mariboru. Vsa kasnejša opazovanja in tudi s propadom mariborske industrije povezana brezposelnost so to, kljub zmanjšani odvisnosti, potrdila.

Dolga leta po drugi svetovni vojni je bilo v Mariboru žarišče javnega cestnega in železniškega prometa za območje do Mure in do slovensko hrvaške meje južno od tod. Še ne toliko nazaj se je zato oddaljenost od Maribora dodobra poznala v urbanizaciji vaških naselij na sami Dravski ravnini, medtem ko je gričevnati in hriboviti svet Slovenskih goric in še posebej Halož pomembnejša urbanizacija zajela šele v sedemdesetih letih, ko so na urbanizacijo svoje neposredne okolice močnejše vplivali tudi Ljutomer, Ormož, še posebej pa Ptuj.

Nesporna je soodvisnost prometnega položaja in prometne infrastrukture z regionalnim razvojem. Večja tržna odprtost, večja internacionalizacija, globalizacija tržnih sistemov in s tem povečano organizacijsko in gospodarsko sodelovanje je povezano s povečanimi prometnimi potrebami. Poleg tega pa tudi zastoji prometa niso gospodarni ter ne vplivajo ugodno na človeka in na pokrajino. In končno, A. Černe v svoji

prometni analizi ugotavlja, da prebivalci Sp. Podravja s Prlekijo zaostajajo po stopnji dostopnosti do cestnega in železniškega omrežja ter avtobusnega potniškega prometa za povprečno dostopnostjo prebivalcev Slovenije, kar vse je ogledalo položaja in gibalno razvoja naše regije (Černe, 1996). Naša proučevanja so to jasno potrdila, prav drastično pa podrobna socialnogeografska analiza Stoperc, ki niti približno ni osamljen primer v gričevnato-hribovitem svetu (Rus, 1996).

Ali državna meja Sp. Podravju s Prlekijo prinaša nove razvojne možnosti? Vprašanje je zelo celovito, saj gre vsaj za štiri temeljne oblike: medregionalne in meddržavne prometnice, regionalno povezovanje, prometno dostopnost znotraj regije in povezovanje preko meja.

Obstoječe stanje kaže, da je ugodna prometna povezanost omejena na Dravsko ravan, gričevnato-hriboviti predeli Slovenskih goric in še posebej Haloz prometno niso zadovoljivo dostopni, prometno ustrezno pa tudi ni ovrednoteno Mursko polje z Ljutomerom. Vse to in povečan tranzitni promet, ki so ga povzročile nove evropske smeri, je vzrok, da je ob obstoječi infrastrukturi prometna obremenjenost magistralnih cest že najmanj na meji znosnega. V razvitih evropskih območjih s podobnim prometom in podobnimi regionalnorazvojnimi problemi je rešitev v izredno preprostem modelu: na dobro prevodne magistralne ceste, po možnosti avtoceste, so priključene dobro prevodne regionalne ceste iz širših dolin — jeder suburbanizacije, praviloma kombinirano s hitrimi in sodobnimi železnicami, do regionalnih zaposlitvenih središč. Takšne železnice so praviloma močno zasedene in donosne.

Preko Dravske ravnine vodita kar dve pomembni mednarodni prometnici, ena proti Zagrebu ter druga proti Čakovcu in dalje na Madžarsko. Ali ima regija kakšne koristi od že dolgo let močno obremenjene magistrale proti Zagrebu in kakšne koristi ima regija od magistrale preko Ptujkega in Ormoško-Središkega polja? Nedvomno pa je eno od pomembnejših regionalnorazvojnih vprašanj, kako rastoči tranzitni tovarni promet smiselno obrniti v svoj prid in hkrati obvarovati to raznoliko naravno okolje, ki je prav zaradi svoje raznolikosti in majhnosti izjemno ranljivo.

K položajnemu vrednotenju regije je štet tudi povezovanje preko meja. Gruškovje, ki je daleč najbolj obremenjen mejni prehod na slovensko-hrvaški meji od Žetal do Gibine, je v enodnevnem prometu 1995. leta zasedlo med slovenskimi prehodi šele 17. mesto. Večino ozemlja na obeh straneh meje je hribovitega ali vsaj gričevnatega in gospodarsko nerazvitega, kar seveda gospodarskega sodelovanja preko meja posebej ne vzpodbuja. Pri prehajanju meje močno prednjačijo Hrvati. B. Belec sicer dokazuje, da je lastnine, ki se razteza na obeh straneh meje, več v rokah Hrvatov kot obratno, zato tako število prehodov ni nepričakovano, hkrati s tem pa se je pojavila potreba po skupnem reševanju problemov, ki jih je prinesla nova državna meja, kar pa ne pomeni doprinosu h gospodarskemu razvoju obmejnih predelov. Zato bi bilo vsekakor potrebno, zaželeno in koristno, da bi Slovenija in Hrvaška sklenili sporazume o obmejnem osebnem in blagovnem prometu, ki bi vseboval carinske olajšave in ugodnosti za prebivalce, podjetja in proizvode, nastale v določenem, na primer 25 do 30 km pasu ob meji.

Redko katero območje se po naravni raznolikosti približa Sp. Podravju s Prlekijo. Čeprav lahko območje v grobem razdelimo na dva pasova ravninskega sveta ob Dravi in ob Muri, ki ju ločijo Srednje in Vzhodne Slovenske gorice z značilnima širokima dolinama Pesnice in Ščavnice, na jugu pa ga omejujejo Haloze, ki prehajajo v razvodno in obmejno Donačko goro in Macelj, je pokrajina v bistvu sestavljena iz obrečnih ravnin, ki jim mokrotnost v njihovih nižjih in tanka prst v najbolj vzpetih predelih močno zmanjšujeta poljedelsko vrednost, ter iz nešteto v različne smeri potekajočih pliocenskih hrbtov in vmesnih dolin. Naravna raznolikost je avtorjem študije "Ranljivost okolja v Sp. Podravju s Prlekijo" narekovala, da so območje razdelili kar na 27 pokrajinskoekoloških enot, v študiji o "Geoekologiji Sp. Podravja s Prlekijo" pa glede na kamenine, rastje in naklone na 19 pokrajinskih tipov (Brečko, 1996; Fridl, 1996).

Takšna naravna pestrost prinaša številne prednosti in tudi pomanjkljivosti, ki skupaj odsevajo v regionalnem razvoju celotne pokrajine in njenih posameznih delov. Med prvimi so nedvomno obsežne ravnine, nadvse primerne za intenzivno poljedelstvo, vedno bolj pa tudi za živinorejo. Na njihovem obrobju so se razvila urbana središča Ptuj, Ljutomer, Ormož in Kidričevo, ki so s svojo industrijo in urbanizacijo posegla tudi daleč na ravnine same. Končno so jih na gosto prepredle železnice, magistralne, regionalne in lokalne ceste, letališče, kanali in drugi infrastrukturni objekti, kar je vse skupaj z agrotehničnimi ukrepi podprtim kmetijstvom že do kritične meje onesnažilo eno najbogatejših zalog talne vode v Sloveniji.

Reliefna in s tem pogojena pokrajinska pestrost Haloze, Slovenskih goric, Dravinjskih goric s Savinskim v najširšem pomenu je v celoti bivalno in turistično privlačna, toda razen nekaterih točk še komaj dotaknjena. M. Jeršič ugotavlja, da se turistično regija le počasi odpira, vsekakor prepočasi (Jeršič, 1996). Nekateri bolj odmaknjeni in zato tudi prometno slabo dostopni predeli, mnogokrat naravno celo najbolj privlačni, pa so v glavnem znani le še domačinom. Ni območja v Sloveniji, ki bi se v raznih zapisih pogostejše omenjalo kot najlepša zelena oaza v Evropi, kjer bi hribovito-gričevnato površje na tako kratke razdalje tako močno spreminjalo svojo podobo priostrenih, z vinogradi na prisojeh zasajenih in z gozdovi na osojeh poraslih grebenov in vrhov na eni in z mehкими, v njive, travnike, sadovnjake, pa tudi v vinograde zavitimi položnejšimi pobočji, ki se spuščajo v širše, največkrat s travo porasle doline, ki se jim zato poselitev in ceste umikajo na višje obrobje. Številni gradovi in velike gosposke hiše skupaj z izredno parcelno razdrobljenostjo in prepletenostjo v prvem primeru ter pravilnejše, večje in izohipsam sledeče njivske parcele naravno pestrost in turistično privlačnost še povečujejo. Ljutomerske, Ormoške, Jeruzalemske, Kapelske gorice in še posamezni predeli Osrednjih Slovenskih goric ter Vinorodne Haloze so pravi monokulturni predeli vinogradništva s pridelavo najzlahtnejših sort grozdja in najkvalitetnejših vin.

In končno velja posebej izpostaviti široki in prometno pomembni dolini Pesnice in Ščavnice, kjer so se z melioracijami uspeli ob živinoreji usmeriti tudi v pridelavo sladkorne pese za potrebe domače tovarne sladkorja v Ormožu.

Manj je naravna pestrost naklonjena krajevni, deloma tudi regionalni prometni povezavi, kmetijstvu v širšem pomenu, industriji in izničenju regionalno razvojnih razlik oziroma hitrejšemu razvoju oddaljenih, obrobni, poselitveno ali demografsko ogroženih območij. Na Dravskem polju gre za mokrotne Čreti, svet ob Polskavi ter za izgonski svet na Ptujskem polju in na Središčem polju za spodnji del Pesniške doline in holocensko ravnico vzdolž Drave, na Murskem polju pa za svet obrečnih logov. Manj razvita slemena pliocenskih gorici pokrivajo slabše prsti, mnogokrat gre za velike strmine, sušnost, usade, plazove, ob preobilici deževja nastajajo ponekod poplave, kar z izjemo za sadjarstvo in vinogradništvo ugodnih gorici, povezano seveda z družbenogospodarskimi dejavniki v preteklosti in sedanjosti, intenzivnejšega kmetijstva sploh ne omogoča. V Halozah in tudi marsikje v Slovenskih goricah so naravni pogoji prej omejitveni kot razvojni dejavniki.

Razvojnimi razlikam so botrovali tudi širši in ožji družbenogospodarski dejavniki, od že omenjenega "centralističnega" razvoja z žariščem v Mariboru do industrijskega protekcionizma in zapostavljanja kmetijstva, neustrezne kmetijske politike, ki zasebnemu kmetijstvu ni bila naklonjena, do zgrešene industrializacije, ki je dajala prednost energijsko požrešni in ekološko sporni Tovarni glinice in aluminija v Kidričevem s pretežno nekvalificirano delovno silo in je tudi ostalo neustrezno kvalificirano delovno silo ohranjala na ravni potreb mariborskega industrijskega bazena. Novejša industrializacija in terciarizacija v osemdesetih letih, ki je bila skoraj izključno usmerjena v občinska središča, tako ni imela tradicije ali kakšnih širših razvojnih temeljev, kot na primer v okolici Ljubljane, in zato seveda tudi ni mogla izkoristiti vsega tistega, kar je prispevalo k razcvetu drobnega gospodarstva v središču Slovenije. Investicije so šle predvsem v industrijo, ki je bila povezana s kmetijstvom, proizvajala je za kmetijstvo in predelovala kmetijske pridelke. Krivico bi delali razvojnim prizadevanjem v zadnjih desetletjih, če ne bi omenili, da gre tudi za podedovane izjemno neugodne dejavnike gospodarskega in socialnega razvoja. Vzemimo v roke samo Bračičeve "Vinorodne Haloze" ali Belčeve "Ljutomersko-Ormoške gorice", pa nam bodo korenine današnjih razvojnih težav neposredno v kmetijstvu in podobno tudi v drugih panogah mnogo bolj razumljive. Žal nikoli niso bile presežene. Zakaj se to območje ne more hitreje iztrgati iz začaranega razvojnega kroga? Na to naj bi dali odgovore tudi rezultati pričujoče raziskave, čeprav je bil njen prvi cilj nakazati možnosti in poti hitrejšemu gospodarskemu, socialnemu in kot krona vsemu mnogokrat v ozadje potisnjenemu regionalnemu razvoju.

Razvojni problemi

Če smo že predhodno neugodne regionalno razvojne dejavnike postavili pred ugodne kot posledico krajevnih, regionalnih in širših dejavnikov, pa je v gospodarskem pogledu stvar še toliko bolj pereča in prostorsko zdiferencirana. Tudi kazalci

gospodarskega razvoja, podobno kot drugi, kažejo v grobem štiri pasove: bolj razviti ravninski območji ob Dravi in Muri in slabše razvit hribovito-gričevnat svet z depresijskimi obrobno ležečimi predeli v Halozah in v Slovenskih goricah, ki ležijo praviloma bližje Ormožu in Ljutomeru kot Ptuj. Po ugodnejših razvojnih kazalcih izstopa še obsežno območje zahodnega ravninskega dela območja s Ptujem kot razvojnim žariščem. V drobnem so regionalne razvojne razlike še večje z skrajnostmi na jugu v Halozah in v severnem medprostoru med tremi občinskimi središči. To so vse obrobni predeli z manj ugodnimi pogoji za kmetijstvo, kjer se je kljub specializaciji podedovana razvojna značilnost ohranila. Sicer pa tudi v svetu velja, da specializirana vinorodna območja niso ravno med razvitimi, kot je to v Franciji, Nemčiji in drugod.

Ivo Piry ugotavlja, da se je podravska regija, in s tem tudi naša, prva začela soočati z naraščajočo brezposelnostjo, saj je razvojno začela zaostajati že sredi sedemdesetih let. Delež brezposelnih je najvišji med slovenskimi regijami že od leta 1990 dalje. Za Podravje je znašal 1995. leta 14,5 % delovno sposobnega prebivalstva, stopnja brezposelnosti mladega prebivalstva pa je sploh najvišja v Sloveniji. V občinah Sp. Podravja s Prlekijo je tudi povprečna vrednost bruto dohodninske osnove 1993. leta dosegla močno podpovprečne vrednosti, 2/3 ozemlja pa je pod regijskim povprečjem (Piry).

M. Klemenčič nerazvitost pojasnjuje z visokim deležem kmečkega prebivalstva, v novem času pa tudi s pretirano rastjo kvartarnega sektorja. Oboje kaže pomanjkanje sekundarnih in terciarnih delovnih mest, kar je značilno za gospodarsko nerazvite sredine (M. M. Klemenčič). V kar 20 % naselij v ljutomerski občini se je povečalo absolutno in relativno število v primarnih dejavnostih zaposlenih prebivalcev, v ptujski občini pa celo v 29 %. In ker se gospodarske regionalne razlike ujemajo z glavnimi reliefnimi enotami in je njegov vpliv pri tem vsaj močan, če že ne odločilen, seveda ne moremo govoriti o prevladi modernih razvojnih dejavnikov, ki v novem času prevladujejo na družbenogospodarskem področju.

Kmetijstvo

Sp. Podravje s Prlekijo je kmetijsko nadpovprečen del Slovenije, še posebej pa velja to za kmetijstvo v regiji sami, kjer je poljedelstvo prevladujoča raba zemljišč in kjer sicer ob 19,2 % deležu kmečkega prebivalstva živi, prideluje in seveda sodeluje tudi pri porabi še skoraj 60 % prebivalstva.

Ponovno stopa v ospredje pasovna delitev regije na absolutno in relativno kmetijsko ugodnejše ravnine ob Dravi in Muri ter kmetijsko manj primeren hribovito-gričevnat svet, pri čemer pri slednjem izstopata dva ekstrema: intenzivni vinogradniški predeli Vzhodnih Slovenskih gor in za kmetijstvo slabo primerne zahodne ali gozdnate Haloze. Tako je na Ptujskem in Murskem polju nad 50 % rodovitnih zemljišč v njivah, na Dravskem polju nekoliko manj, v Slovenskih goricah večinoma

med 20 in 30 %, v Halozah pa celo pod 10 %. Medtem ko se v vseh naravnogeografskih regijah delež travnih površin giblje med 20 in 35 %, pa je podobno povsod, razen na Ptujskem polju, visok delež gozdov, najvišji s 58 % v gozdnatih Halozah ter z nad 40 % še v vinorodnih Halozah in na Savinskem. Dejansko gre za dvojnost ali trojnost v rabi kmetijskih zemljišč, kar z izjemo vinogradniško specializiranih predelov kaže na močno večkulturno usmerjenost, na drobno posestno sestavo in na njeno parcelno razdrobljenost. O rentabilnem tržnem kmetijstvu komajda lahko govorimo, omejeno pa je na ravnine in na vinogradniška območja, kjer so tudi največje površine kmetijskih kombinatov. Deagrarizacija z depopulacijo in urbanizacijo pa sta še nadalje prej neugodno kot ugodno vplivala na kmetijstvo, posebej močno na Dravskem polju in v bližini Ptuja, Ljutomera in Ormoža. Kako močno so učinki deagrarizacije in urbanizacije posegli v kmetijstvo regije, kaže vedno močnejše pomešano lastništvo parcel, vedno več prepletanja posesti med lastniki v posameznih katastrskih občinah in ne na koncu delež zemlje v rokah lastnikov vikendov in parcel iz Hrvaške.

Hektar kmetijskega zemljišča je v Sloveniji povprečno štirikrat bolj obremenjen z delovnimi močmi kot v Evropski uniji, kar velja tudi za Sp. Podravje s Prlekijo, kjer je povprečna kmetija s 3,2 ha kar dobre štirikrat manjša, čistih kmetij je okrog 20 %, v EU pa ena tretjina. Gosto poseljeno in dobro obdelano podeželje torej v veliki meri živi od kmetijstva, ki pa za donosno pridelavo zaenkrat še ni ustrezno organizirano. Velikost kmetij tudi ne raste tako kot v EU in ob vseh teh primerjavah odgovor o realnih perspektivah kmetijstva pri obstoječi strukturi ni težak. Še posebej zato, ker so sondažne raziskave pokazale, da je velik del kmečkega življa, še posebej v okviru čistih kmečkih gospodinjstev, ostarel.

V kmetijstvu torej sodeluje veliko cenene delovne sile, zato je pridelava še vedno razmeroma poceni, kmetijska zemlja je dobro obdelana in kmetije so sorazmerno nespremenljive. Takšno stanje se tudi z denacionalizacijo zemljišč v upravljanju kmetijskih kombinatov bistveno ne bo izboljšalo.

Kako bo s kmetijstvom z vstopom v EU, vemo. Kmetijstvo, ki je cenejše le zaradi podcenjene delovne sile, se bo le težka ohranjalo v evropski konkurenci. Ali se bo zanašalo na visoke subvencije, zagotovljen odkup in visoke odkupne cene? Po vsej verjetnosti pa bo tudi v bodoče k dokaj intenzivni rabi kmetijskega zemljišča prispevala gosta poselitve Spodnjega Podravja s Prlekijo.

Industrija

V gospodarsko močni kmetijski regiji ima tudi industrija nedvomno pomembno mesto. Iz povsem neindustrializirane regije po drugi svetovni vojni se je delež njene industrije v družbenem proizvodu slovenske industrije do leta 1990 dvignil na 3,6 %, v družbenem proizvodu regije pa je sodeloval s 45,5 %, od česar je ptujška občina prispevala kar 71,3 %, ljubomerska 14,8 % in ormoška 13,9 %. Še višji je bil delež

zaposlenih v industriji, s 47,6 % celo nad slovenskim povprečkom. Ta delež je bil najvišji v Ljutomerski, sledili sta ormoška in s precej nižjim deležem ptujska občina. In ker je delež aktivnega industrijskega prebivalstva v regiji le 26,8 %, je vrednost kmetijstva v družbenem proizvodu kljub visokemu deležu kmetijskega aktivnega prebivalstva s 34,2 % majhen, kar velja tudi za deleža terciarnega in kvartarnega sektorja.

Industrija Sp. Podravja s Prlekijo se je že zgodaj oprla na predelavo lokalnih surovin, med njimi še posebej kmetijskih pridelkov. Leta 1995 je bilo kar 21,8 % vseh industrijskih delavcev zaposlenih v živilskopredelovalni industriji, ki ji je pripadala tretjina industrijskih podjetij. Tudi novejša tovarna sladkorja v Ormožu se je naslonila izključno na krajevne surovine.

Drug pomemben lokacijski dejavnik pa je bila cenena, zlasti nekvalificirana delovna sila, ki se je obilno sprostila z deagrarizacijo. Čeprav se je množično zaposlila v bližnjih industrijskih središčih, jo je v obdobju pospešenega industrijskega razvoja v manj razvitih območjih s pridom izkoristila tudi načrtna industrijska politika. Tako je bilo v Spodnjem Podravju s Prlekijo ustanovljenih kar 25 podjetij, ki so imela svoj sedež izven regije. Deindustrializacija, ki se je razmahnila konec osemdesetih in na začetku devetdesetih let, je najbolj prizadela gospodarsko in strukturno šibka ter organizacijsko in proizvodno odvisna podjetja.

Opisani razvoj industrije je v ospredje postavljala živilskopredelovalno industrijo, ki je 1995. leta dajala 18,6 % vseh industrijskih delovnih mest, tekstilna je prispevala 16,3 % in industrija barvnih kovin 13,2 % delovnih mest. Posledica takšne strukture industrije je bilo močno zmanjšanje industrijskih delovnih mest za 40,5 % (14.461 leta 1989). Če k temu prištejemo še vse tiste industrijske delavce, ki so izgubili delo v mariborski industriji, so posledice deindustrializacije še dvakrat hujše. Vzroke temu torej ne gre iskati le v posebni panožni strukturi regijske industrije, velikemu deležu delovno intenzivnih panog, močni navezanosti industrije na krajevna in na bivše državno tržišče, temveč tudi v preveliki zaposlitveni odvisnosti kmetijskega prebivalstva od izvenregijskih središč, predvsem Maribora.

Ob zakasneli in šibki industrializaciji je treba izpostaviti še prostorsko koncentracijo industrije v treh občinskih središčih, čeprav se je ta v zadnjih letih omilila. Leta 1995 je na Ptuj, v Ljutomeru in Ormožu še vedno delalo kar 71,8 % v regiji zaposlenih industrijskih delavcev. Poleg omenjenih je le osem naselij še premoglo industrijske obrate. Tako je na Ptuj delalo 2464 delavcev, v Ljutomeru 1907, Ormožu 1648, Kidričevem 1333 in na Bregu pri Majšperku 547 industrijskih delavcev.

Na osnovi takšnega razvoja in stanja industrije ter njenih razvojnih možnosti A. Slavec postavlja vprašanje: industrija — da ali ne? (Slavec, 1996).

Verjetno se bo odločilo za prvo različico, za kar je poleg obilne delovne sile vrsta razlogov. Vendar industrija na drugačnih temeljih, čeprav ob uporabi krajevnih surovin, z domačo delovno silo ob drugačni sestavi industrije in medindustrijskih povezavah v obstoječih industrijskih conah v treh mestih in ob lokacijah manjših industrijskih obratov v drugih, lokacijsko primernih naseljih.

Turizem

Nedvomno je turizem ena od gospodarskih vej, ki ima v vsej regiji nadvse ugodne, privlačne in raznovrstne pogoje, česar se v regiji tudi sicer že močno zavedajo in se v vrednotenju pokrajine že dodobra razpoznavajo. Vendar M. Jeršič ugotavlja, da je uveljavljanje novih termalnih krajev, kot sta Terme Ptuj in Banovci, ob številni konkurenci možno le postopno; da se kulturna dediščina vključuje v turistično ponudbo počasi, v skladu s postopno osveščenostjo širših slojev prebivalstva, in da vinorodne pokrajine postajajo pomembna območja rekreacije (Jeršič, 1996).

Prebivalstvo

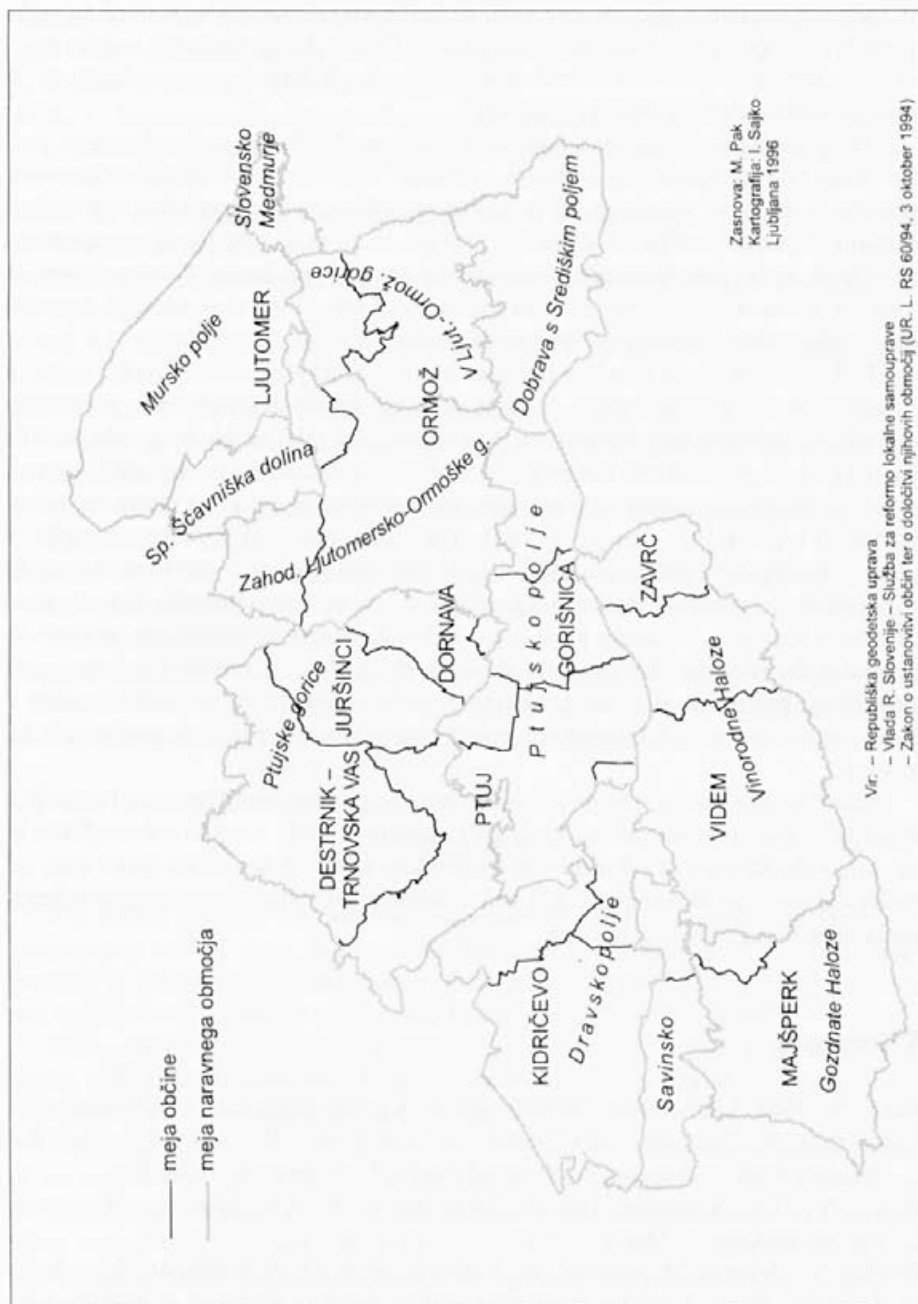
Orisane regionalnorazvojne značilnosti se zrcalijo v razvoju prebivalstva s 119 preb./km² nadpovprečno gostoto poseljenega Spodnjega Podravja s Prlekijo, pri čemer so regionalne razlike izrazite v smislu naravnih pasov oziroma ravninskega in hribovito-gričevnatega sveta. Gostejša poselitve je vezana na večja naselja, pa tudi na območja koncentracije in močnejše urbanizacije.

Dolgoletno gospodarsko zaostajanje je, tako kot v vseh podobnih območjih, povzročilo odseljevanje največ mladega prebivalstva proti Ptuj. Zato imajo pozitivni selitveni saldo v obdobju 1982–93 edino občine Ptuj, Ljutomer in Gorišnica. Posledica je staranje prebivalstva, še posebej podeželskega, kar je v večini hribovitega in gričevnatega sveta pripeljalo do negativnega naravnega prirastka. Zato je kljub pozitivnemu selitvenemu saldu prebivalstvo naraščalo vedno počasneje, v tridesetletnem obdobju 1961–91 le za 4,1 %, kar v bistvu pomeni stagnacijo. V občini Ljutomer so le 3 od 12 krajevnih skupnosti imele pozitivni selitveni saldo, v občini Ormož 3 od 8 in v občini Ptuj od 27 le 6. Velike regionalne razlike se zrcalijo tudi v oblikovanju območij koncentracije prebivalstva, ki jih je urbanizacija najmočnejše zajela in v koncentraciji depresijskih podeželskih naselij, ki že desetletja zgubljajo prebivalstvo. V tridesetletnem obdobju je kar v 250 ali 72 % vseh naselij regije prebivalstvo nazadovalo. Naraščalo je prebivalstvo zgostitvenih območij, stagniralo pa v preostalih urbaniziranih območjih (Ravbar, 1996).

Če temu dodamo še šibko urbanizacijo, saj je 1991 leta v mestnih naseljih prebivalo le 24 % prebivalstva, visok delež kmečkega življa in kar 75 % dnevnih delovnih migrantov, je podoba prebivalstvenega razvoja Spodnjega Podravja s Prlekijo bolj ali manj jasna.

Kako naprej

Končno je treba vprašati, na čem graditi hitrejši gospodarski, socialni in regionalni razvoj Spodnjega Podravja s Prlekijo. Kako zmanjšati velike regionalne razlike

Slika 1: Spodnje Podravje s Prlekijo

in kako organizirati regijo, da v razvoju ne bo še naprej zaostajala, temveč da se bo približevala razvitejšim območjem Slovenije in Evrope, kar je na koncu koncev zapisano na prvem mestu v dokumentih Evropske unije. V katere panoge vlagati in jih razvijati kot nosilce regionalnega razvoja?

Ta vprašanja so si zastavili sodelavci projekta "Možnosti regionalnega in prostorskega razvoja Spodnjega Podravja s Prlekijo" in nanje poskušali tudi odgovoriti. Osebnostno bi dodal še vprašanje, ali je v tako raznoliki regiji mogoče kot regionalno-razvojni dejavnik razvijati le določeno panogo, in ali je to mogoče brez ustreznega razvijanja vseh, tudi najmanjših regionalnih enot, to pa pomeni vsake doline in vsakega slemena. In ker brez človeka tudi razvoja biti ne more, je socialni dejavnik vsaj enakovreden drugim razvojnim dejavnikom.

Tudi naprej bo treba temeljne razvojne osnove iskati predvsem v domači regiji in ji zagotoviti vsaj bistveno večjo, če že ne zadostno število delovnih mest, ki pa bodo morala biti bistveno bolj kakovostna od sedanjih. Le tako se bo dvigovala kvalifikacijska raven prebivalstva kot pogoj za nadaljnji gospodarski in regionalni razvoj. Glede na dosedanje poznavanje razvojne problematike in glede na realne možnosti bo temelj regionalnega razvoja po vsej verjetnosti v turistični privlačnosti regije, v njenem kmetijskem potencialu in v drugih pretežno krajevnih osnovah, ki naj bi razvijale doslej zaostajajoče drobno gospodarstvo v najširšem pomenu. Uspeh lahko prinese le kakovost, za katero pa je nujna tudi kakovostna infrastruktura, in sicer od prometne do socialne. Regija sama skupaj z bližnjo okolico nima zadostnega potrošniškega potenciala ali trga, zato se mora predvsem odpreti in se truditi prodreti v širino, tudi preko meja v evropski prostor. Obmejni položaj naj bi bil prednost in ne zavora.

Samo "evropeizacija" regije, ki smo jo delovno poimenovali "Spodnje Podravje s Prlekijo", lahko pomeni razvoj, ki so ga v zadnjih letih že v veliki meri začrtali in mu kljub objektivnim in subjektivnim oviram tudi sledili. S tem se bo lahko eden od najlepših predelov Slovenije dvignil nad dosedanje ustaljene tokove gospodarskega, socialnega in regionalnega razvoja.

Literatura

- Belec, B., 1968: Ljutomersko-Ormoške gorice. Agrarna geografija. Maribor.
- Belec, B. 1996: Tipi obmejnih območij ob slovensko-hrvaški meji v Spodnjem Podravju s Prlekijo. Spodnje Podravje s Prlekijo, Ljubljana, str. 313–321.
- Bračič, V., 1967: Vinorodne Haloze. Socialnogeografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo. Maribor.
- Brečko, V., Hočevnar, M., Lampič, B., Natek, K., Plut, D., Smrekar, A., Šebenik, I., Špes, M., Vovk, A., 1996: Ranljivost okolja. Spodnje Podravje s Prlekijo, Ljubljana, str. 53–108.

- Černe, A., 1996: Prometno geografski položaj Spodnjega Podravja s Prlekijo z vidika regionalne dostopnosti do cestnega in železniškega omrežja. Spodnje Podravje s Prlekijo. Ljubljana, str. 379–388.
- Fridl, J., Gabrovec, M., Hrvatin, M., Orožen Adamič, M., Pavšek, M., Perko, D., 1996: Tipi pokrajin in naravne nesreče. Spodnje Podravje s Prlekijo. Ljubljana, str. 109–140.
- Ilešič, S., 1968: Prlekija v luči kmečkih naselij in njihovega zemljišča. Svet med Muro in Dravo, str. 45–49.
- Jeršič, M., 1996: Rekreatija in turizem. Spodnje Podravje s Prlekijo. Ljubljana, str. 361–362.
- Jeršič, M., 1996: Rekreatija in turizem. Spodnje Podravje s Prlekijo. Ljubljana, str. 363–377.
- Klemenčič, M. M., 1996: Druženogeografski prehod ali preskok. Možnosti regionalnega in prostorskega razvoja Spodnjega Podravja s Prlekijo, Ljubljana, Elaborat, str. 16.
- Piry, I., 1996: Ocena gospodarske moči prebivalstva in lokalnih skupnosti. Spodnje Podravje s Prlekijo. Ljubljana, str. 351–360.
- Ravbar, M., 1996: Urbanizacija Spodnjega Podravja s Prlekijo ter vrednotenje suburbanizacijskih pojavov v obmestju Ptuja. Spodnje Podravje s Prlekijo. Ljubljana, str. 169–181.
- Rus, A., Gregorin, M., Pandel, K., Peršolja, B., Poljšak, M., Repe, B., Šnajder, M., Šnuderl, K., 1996: Stoperce. Možnosti regionalnega in prostorskega razvoja Spodnjega Podravja s Prlekijo. Ljubljana, Elaborat, str. 29.

Summary

The article presents the introductory lecture of the 17th assembly of Slovenian geographers at Ptuj. It is based on the thorough investigations of regional development in the past and on the results of the project "The Possibilities of Regional and Spatial Development in the Spodnje Podravje and Prlekija Region".

Basic characteristics: diverse natural conditions, dense settling, acute social problems, and the lag in economic development are also the points of departure for the forthcoming economic and regional development.

The marginal position and the position along the new Slovenian-Croatian border of the region with strong traditional orientation into agriculture is one of the basic developmental characteristics. The area of these three (former) communes, Ptuj, Ljutomer and Ormož, provided, above all, a lot of labour for the nearby macroregional and industrial center Maribor. Although the agriculture prevailed in the region, organized in three combined agricultural enterprises, it was fragmented and intensely polyculturally oriented. Only in the plains and on individual locations in the hills (the

Ljutomersko-Ormoške gorice, the Kapelske gorice, and Haloze) the specialization into the arable farming–livestock rearing or winegrowing was economically sensible and also prospective.

From among the developmental possibilities of this variegated region tourism outstands, besides the agriculture, and the hitherto neglected small economy could also be considered as a potential factor.

The subpannonian Pliocene hills of Haloze and the Slovenske gorice, and the plains along the Drava and Mura filled with Pleistocene accumulations are ecologically very sensitive units. Their protection and sensible use are one of the preconditions for the forthcoming economic development. The local developmental poles, Ptuj, Ljutomer, and Ormož, which have been heavily affected by deindustrialization, search for the new agents of development in the tertiary sector.